

18.2. Терорът над градския елит

В края на 1946 г. областният началник на Народната милиция – Стара Загора докладва на директора на Народната милиция – София:

„...милицията в Стара Загора се е включила активно в работата по прилагане на Закона за конфискация на имуществото на незаконно забогателите черноросаджии и спекуланти, който преследва три главни цели: 1. Ликвидиране на икономическата база на българския фашизъм; 2. Връщане на народа на отнетото от народа в последното десетилетие; 3. Създаване на реални гаранции, че в България няма да се възроди фашизма и че за в бъдеще спекулативния капитал не ще може безнаказано да изсмуква жизнените сокове на народните маси.“⁸⁶⁷

Милиционерите от Стара Загора нахлуват в домовете, фирмените канцеларии, предприятията, селските и вилните имоти на предприемачи от водещите фирми в града, както и в домовете на техните роднини, и отнемат пари, злато и валута за над 100 млн. лв., с обвинение, че парите са спечелени със спекула и измама⁸⁶⁸. Обект на обир са фирмите:

– „Братя Матееви“ ООД, производители на прочутата заарска мастика, натурални вина, шампанско и др., и членовете на дружеството Амалия Матеева и Живка Матеева;

– „Братя Христо и Петър Маринови“, собственици на кино „Фокс“ в Стара Загора и на киносалон в Сливен, основатели през 1922 г. на първата в Южна България фабрика „Мебел“ за производство на метални кревати и мебели, със собствени бани и плувен басейн за работниците, чието производство печели множество дипломи и златни медали от национални мострени изложения⁸⁶⁹. В периода 1950 – 1953 г. братята са въдворени в концлагера „Белене“⁸⁷⁰;

– Събирателно дружество „Братя Азманови“ с предмет на дейност химическа фабрика за производство на син и зелен камък и металургичен завод за производство на валцувани медни листи;

⁸⁶⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 1, а.е. 308, л. 2, изложение от Областния началник на народната милиция в Стара Загора до Директора на народната милиция – София, 116-П от 14 декември 1946 г.

⁸⁶⁸ Пак там, л. 3.

⁸⁶⁹ Иванова, Евгения, Василева, София. Алманах „Старозагорски индустриалци 1878-1947“, с. 24–25.

⁸⁷⁰ Цит. по: „Горчиви истини“ – свидетелства за комунистическите репресии, включващ „Стенания от мрака“, разказ на бившия лагерист Куни Кунев, въдворен в концлагера „Белене“, с. 30.

– Братя Иван и Митьо Стоянови, собственици на железарска работилница „Стомана“ за производство на вакуумпарати и помпи, парни казани и др. части за машини;

– Събирателно дружество „Иван Богданов и синове“, собственост на братята Васил и Рашо Богданови, производители на калциев карбонат и калциев бикарбонат, сода за пране, сода каустик, метални изделия. Дружеството има клон и в Русе, който се занимава основно с търговската дейност и износа от страната. Двамата братя участват в ООД „Обстрой“ с централа в Стара Загора и клон в София, в дружество „Комета“, ООД „Мусала“ за производство на паста за зъби, козметика, вино, грозде. Васил Богданов, завършил Търговската гимназия в Стара Загора и френски колеж в Пловдив, е концлагерист в ТВО „Белене“ без предявено обвинение от 1950 г. до 1954 г., а Рашо Богданов е въдворен също през 50-те години в концлагера „Богданов дол“, Перник. Впоследствие двамата братя работят като занаятчии в Стара Загора⁸⁷¹.

Фирми и отделни търговци, които са контрагенти на заподозрените, също са обект на милиционерския обир, като фирмите „Марко Белчев и синове“, парфюмерия „Китка“ на Георги Обесников, фирмите на Стоян Крачолов, Христо Атанасов Черноколев, на Иван Василев, на Стефан Н. Марков; търговците Петър Сапунджиев, Запрян Гочев, директора на банка „Юнион“ Злати Михалев Златев и др.⁸⁷²

Фамилия Вълеви

Фамилия Вълеви се заселва в Стара Загора в началото на XIX век и за кратко време става водеща в търговията с жито, памук, сапун, селскостопански сечива и инструменти. Един от нейните потомци, Досю Вълев, заедно с петимата си синове регистрира през 1909 г. Събирателно дружество „Досю Вълев и синове“. Те разширяват дейността на фамилията с мелничарство и преработка на памук и построяват големи складове за зърнени храни. Дружеството е генерален представител за Царство България на „Стандарт Ойл“ (1911–1924), а през 1927 г. те основават фабрика „Вълкар“ за производство на ковани и пресовани стоманени изделия⁸⁷³.

⁸⁷¹ Иванова, Евгения, Василева, София. Алманах „Старозагорски индустриалци 1878–1947“, с. 41–42.

⁸⁷² АКРДОПБГДСРБНА, ф. 1, оп. 1, а.е. 308, л. 2, изложение от Областния началник на народната милиция в Стара Загора до Директора на народната милиция – София“, 116 – П от 14 декември 1946 г.

⁸⁷³ Иванова, Евгения, Василева, София. Алманах „Старозагорски индустриалци 1878–1947“, Исторически музей Стара Загора, 1998 г., с. 20.

Първият син, Вълбо Досев Вълев, е полиглот, завършил висше търговско образование в Торино. Той поема външнотърговската дейност на фирмата за Европа и САЩ и ръководи търговската къща в Бургас, която е клон на фамилната фирма. В Бургас той е съдружник в новоизградената фабрика „Верига“ за инструменти и сечива за машиностроенето и за производство на първите чугунени радиатори. Вълбо Вълев е сред основателите на Бургаската стокова борса, дълги години е председател на Управителния ѝ съвет и подпредседател на Бургаската търговско-индустриална камара.

По-малкият брат, Никола Вълев, учи търговия и финанси в Париж и Нанси и работи дълги години в Стара Загора, където след смъртта на баща си поема делата на фирмата. Той ръководи магазините, пристанищните складове и кантората на фирмата в Свищов. Поддържа деловите връзки със средноевропейските страни, включително с фирмите „Круп“, „Манесман“, „Добертин“ и др., и представлява няколко швейцарски фирми в България.

Третият син, Димитър Вълев (1885, Стара Загора – 1967, София), завършва Солунската гимназия и следва търговия и финанси в Хамбург и Лайпциг. Владее немски, френски и турски език. Управлява магазините, складовете и софийския офис на фирмата и ръководи изграждането и дейността на фабрика „Глобус“ в София с немско участие в акционерния капитал⁸⁷⁴. От 1910 до 1934 г. е член на Централния комитет на Българския търговски съюз. Председател на Българската търговска камара (1937–1944), министър на търговията, промишлеността и труда в първото и второто правителство на Георги Кьоосеиванов. След „Девети“ е интерниран в Свищов до 1949 г., а след това е изселен в гр. Левски до 1963 г.⁸⁷⁵ и известно време е концлагерист в ТВО „Белене“.

След национализацията всичко, което Досю Вълев и неговите синове създават с труд, упоритост и пестеливост, е отнето, братя Вълеви са заклеимени като бивши хора, а техните наследници стават деца на враговете на народа.

Фамилия Бухчеви

Бухчеви са сред най-уважаваните старозагорски фамилии. Те са наследници на Диман Бухчев, роден през 1857 г. в Стара Загора, собственик

⁸⁷⁴ Пак там, с. 21–22.

⁸⁷⁵ На този ден ... 130 години от живота на Стара Загора.

на първата керамична фабрика в югоизточния край на града и на керамичната фабрика в с. Горно Ботево. Когато семейството му се завръща след Старозагорското клане през 1877 г., градът е сринал из основи, но в двора на къщата са останали тухларският тезгях и калъпите за тухли и за керемиди, с които Диман Бухчев започва отново да работи, разширява производството и помага за възстановяването на града. Синът му Стоян Бухчев развива производство на сапуни, парфюми и есенции, но през 20-те години на XX век прекратява тази дейност и поема изцяло делата на баща си. Той регистрира през 1923 г. Събирателно дружество „Керамична и тухлена фабрика – Звезда“ в с. Горно Ботево и изцяло модернизира производството с немски машини. През 1939 г. синът на Стоян, Димитър Бухчев, влиза в управлението на фамилияния бизнес като прокурист и касиер, а от началото на 1946 г. е директор на фабриката⁸⁷⁶. Национализацията през 1947 г. слага край на целенасочения и отговорен труд на три поколения Бухчеви и като повечето бивши хора ги праща на дъното, но всичките години на комунистическото управление в България те изживяват с чест и достойнство

През 1949 г. Димитър Бухчев е интерниран в ТВО „Белене“. След четири години в концлагера е толкова състарен, че съпругата му Магдалина не може да го познае. „Жизнен, пълен с енергия, веселяк, той вече бе друг човек, просто не му се живееше“, казва синът му Димо Бухчев. Част от достолепната двуфамилна къща на Бухчеви, която е една от най-красивите къщи в Стара Загора, строена в началото на XX век, е национализирана, а семейството живее в другата част, като плаща наем, след което през 1976 г. къщата е отнета окончателно и семейството я напуска.

Характерно за фамилията е дарителството, което наследниците продължават като повеля на рода и днес. В едно интервю, когато питат Димо Бухчев откъде са парите, той отговаря: „От два калъпа и от изключителен труд. Трудолюбие и честност! Това е повелята на годините“.

Кметът Стефан Кюмюрев

Стефан Кюмюрев (1882, Стара Загора – 1958, Стара Загора) е син на Георги Иванов Кюмюрев, член на Старозагорския таен революционен комитет, който е съратник на Левски, участник в Старозагорското въстание и в Руско-турската война, изявен русофил. След Освобождението бащата е околийски началник, няколко мандата помощник-кмет на Стара Загора

⁸⁷⁶ Иванова, Евгения, Василева, София. Алманах „Старозагорски индустриалци 1878–1947“, с. 29–32.

и кмет през 1893 г. Народен представител в I Велико народно събрание (1879).

Стефан Кюмюрев завършва Земеделското училище в Плевен и работи като банков служител в Пловдив и Стара Загора. Проявява се като виден общественик в родния си град, член на Демократическия сговор. Кмет на Стара Загора в периода 1924–1928 г. Въдворен в концлагера „Белене“ в периода 1950–1953 г.⁸⁷⁷

Доктор Диню Гочев

Д-р Диню Гочев, син на богат земевладелец от Старозагорското село Малка детелина, е известен земеделски активист, народен представител в VI Велико Народно събрание (1946–1947). Завършва медицина във Виена и става един от най-известните лекари в Раднево, където живее, и е търсен в цялата околия.

Арестуван е на 23 септември 1947 г. и е изпратен в концлагерите „Кучиян“ и „Богданов дол“. Освободен е през септември 1950 г., но тъй като лекарският кабинет му е отнет и няма право да практикува, е принуден да троши чакъл на строежа на жп линия. Десет месеца по-късно е отново арестуван и въдворен в ТВО „Белене“, откъдето излиза след две години – през 1953 г., с три прекарани инсулта. Милицията в Раднево отказва да му издаде паспорт след излизането от лагера, обявявайки го за невменяем. След няколко месеца умира⁸⁷⁸.

Непоправимият враг Георги Славов

Георги Славов от Чирпан, с висше търговско образование, бивш собственик на фабрика за керемиди в с. Нова Надежда и на предачна фабрика „Вретено“ в гр. Марица, е осъден от „народния съд“ като „интелектуален подбудител на убийството на един работник през 1944 г.“⁸⁷⁹. След излизането от затвора през 1947 г. работи като счетоводител на Старозагорската митрополия, но през 1950 г. е въдворен в ТВО, защото е:

⁸⁷⁷ Пак там, с. 31.

⁸⁷⁸ Байчев, Петър. Спомени от лагерите – Портрети на лагеристи от Белене. Сиела, 2014, с. 124.

⁸⁷⁹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 1, а.е. 3072_iotB, л. 60, справка за въдворения Георги Панчев Славов от л-т Б. Стойчев и началника на Трето управление на ДС полк. Богдан Думков.

„редовен слушател на чуждите капиталистически радиостанции и разпространител на вражески слухове... Същият предсказвал гибел на комунистическата власт и че краят ѝ наближава, идват американците и пр. За горната му дейност на 3 март 1950 г. е въдворен в ТВО, а през 1952 г. с Протокол № 38 от 27 юли е превъдворен за срок от 4 г. Към труда и политико-просветната работа има вражеско отношение. Движи се с вражески настроени елементи, като Стефан Шейретов, Тодор Баръмов и др. разпространители на вражески слухове...“⁸⁸⁰

Това е част от становището на Държавна сигурност по повод на писмото на Вълко Червенков с въпрос, кои от свещениците и служителите към Светия синод и митрополиите, въдворени в ТВО, заслужават да бъдат освободени предсрочно. И тъй като Георги Славов „си остава неразоръжен враг, ДС е с мнение същият да изтърпи докрай наложеното му наказание“.

Околийският управител Слави Данов

Слави Данов е околийски управител на Стара Загора в периода 1941–1944 г. Хвърлен в затвора в Стара Загора, по-късно е въдворен в ТВО „Белене“. Съпругата му, учителка в I основно училище, е уволнена с решение на Градския общински народен съвет от 15 ноември 1950 г. съгласно Наредбата-закон за прочистване на учителския персонал. Единственото, което ѝ е разрешено, е да стане каруцарка.

През 1952 г. Градският народен съвет на депутатите на трудещите се в Стара Загора решава, че първото дете на концлагериста и каруцарката не трябва да следва във висше учебно заведение поради „произхода ви, неприобщеността на родителите ви към днешната власт, затова, че баща ви е съден от „народния съд“ и неговото държане в ТВО, вашето отношение към работите на съюза (комсомола), средите сред които се движите“ и пр.⁸⁸¹ След осем години другите две деца от семейството също получават отказ, този път без мотиви.

Фабрикантът Иван Самсонов

Иван Самсонов е син на Пенчо Самсонов, участник в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война, основател на фабрика

⁸⁸⁰ Пак там, л. 61.

⁸⁸¹ Майналовски, Симеон. Направиха учителите каруцари, а каруцарите – учители. // Про & Анти, № 50, 1993 г.

„Прогрес“ в Стара Загора, която произвежда кожи и кожени изделия за цялата страна и изнася продукцията си и в чужбина. През 1940 г. Иван Самсонов заедно със своя брат Никола влизат във фирмата на баща си и разширяват производството.

След национализацията фабриката се влива в Държавната кожарска фабрика „23 декември“ заедно с фабриките на братя Фурнаджиеви, Пейков и Господинов и Христо Инджов⁸⁸², а Иван Самсонов е въдворен в ТВО „Белене“ като враг на народната власт⁸⁸³.

Дизайнерът Стефан Вълев

Концлагерист в ТВО „Белене“ е и известният графичен и промишлен дизайнер и илюстратор Стефан Вълев⁸⁸⁴ (1935, Раднево – 2009, София), един от основателите на българския промишлен дизайн, който през 1956 г. е въдворен в лагера за 14 месеца. Причината е, че неговият баща, аптекарят Никола Вълев, е емигрирал през 1946 г. в Швейцария и семейството му е обявено за вражеско.

Впоследствие Стефан Вълев е приет в Националната художествена академия и след двукратно изключване при политически чистки успява да завърши образованието си по стенопис. С големи трудности е назначен в Централния институт за промишлена естетика като проектант, по-късно е научен сътрудник и ръководител на лаборатория „Визуална информация и промишлена графика“, където работи до 1990 г.

Създава разнообразни инсталации и декоративни елементи в НДК, стотици запазени знаци, илюстрации, плакати, проекти за промишлен дизайн. Изключителен професионалист, Стефан Вълев е избран за член на няколко държавни комисии и за председател на Ведомствената комисия по дизайн. Носител на наградата „Златни ръце“ и други почетни награди.

„Докторът на бедните“ Иван Балев

В края на 20-те години на XX век в Павел баня се появява нова триетажна сграда, в която е оборудвана първата болница с рентген, на табелата на която е написано: „За бедни – прегледи безплатно!“. Собственик на болницата е младият лекар анархист Иван Балев (1900–1981), завършил

⁸⁸² Иванова, Евгения, Василева, София, Алманах „Старозагорски индустриалци 1878–1947, с. 83.

⁸⁸³ „Горчиви истини“ – свидетелства за комунистическите репресии, с. 30.

⁸⁸⁴ Стефан Вълев. Източник: bg.wikipedia.org.

медицина във Виена, който не чака болните на място, а ги обикаля с мощния си мотор дори и по селата в общината.

Д-р Балев е обаятелна личност, той владее френски, немски, английски, испански и турски, бързо става известен, печели доверието на хората и полага основите на кооперацията на розопроизводителите, на която пет години е председател. Тогава в Павел баня е построена и първата розоварна. Специализира хирургия в Сорбоната и рентгенология и урология в Медицинска академия, София. Написва книгата „История на хирургията“⁸⁸⁵.

Когато БКП взема решение за пълно унищожаване на анархистичното движение в България, той е сред първите на прицела на ДС. Национализирана е къщата му в Павел баня, измислен е и съдебен процес, в който е осъден. Изтърпява присъдата си отначало в „Богданов дол“, след това в ТВО „Белене“, а след изтичане на осъдителния срок отново е въдворен в „Белене“. В концлагерите се грижи за болните и извършва операции с подръчни средства.

След 1953 г. е заселен в Павел баня, без право да напуска града и без право да упражнява лекарската професия. Започва да се занимава със земеделие, но е изселен заедно със семейството си в Шумен, където успява да започне работа като лекар и ръководи урологичното отделение в болницата. На 76-годишна възраст Държавна сигурност му разрешава да се завърне в София, където почива.

През 1951 г. и 1952 г. в Стара Загора по линия на ДС са арестувани общо 823 контрареволуционни елементи, от които 255 са осъдени на различни срокове затвор. Други 269 души, поради невъзможността да бъдат осъдени, са въдворени в ТВО^{886,887}.

Адвокатите Минчо Драндаревски от Стара Загора, Иван Петков от Казанлък и Гочо Бенишев от Гълъбово са въдворени в ТВО „Белене“ в периода 1950–1953 г. По същото време концлагеристи са и старозагорците Стоян Таукчиев – зъболекар, който умира в концлагера „Куциян“ при

⁸⁸⁵ 111 години от рождението на д-р Иван Балев. // Свободна мисъл, февруари, 2011.

⁸⁸⁶ Освободени поради липса на доказателства или по оперативни съображения са 178 души, 85 души са предадени на прокуратурата в очакване на обвинения, а 36 души до края на 1952 г. са в следствения арест. – В: АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 8, оп. 1, а.е. 122, таблица за движението на репресираните, 1951 г.

⁸⁸⁷ Пак там, а.е. 124, годишни отчети за репресираните по поделения 1952 г.

неизяснени обстоятелства⁸⁸⁸, Мончо Илиев – зъболекар, и Сиво Чипаров – ветеринарен лекар, Никола Плосков – аптекар, Иван Луков – брат на генерал Луков, собствениците на ханове Петър Тошев и Стефан Дервенеца, учителите от Чирпан Ради Христов и Станчо Петров и др.⁸⁸⁹

18.3. Разгромът на офицерството в Стара Загора

Една от целите на убийствата и погромите, които започват в България под ръководството на комунистите от първите дни след 9 септември 1944 г., е да се арестуват и ликвидират колкото може повече офицери от царската армия, а тя да бъде обезглавена и превзета от хора, верни на новата власт⁸⁹⁰. В изпълнение на тази цел за периода септември – ноември 1944 г. от офицерския корпус са арестувани 1050 души⁸⁹¹. Останалите са хвърлени на фронта, където българският народ даде над 34 000 убити, между които процентът на офицерите е два пъти по-висок от този на всички убити български воители. Това е пример за жертвоготовността на българското офицерство, което е наясно с планове на комунистите, които ги чакат в България, за да се доразправят с тях под охраната на Червената армия. Военният министър генерал Дамян Велчев издейства прословутото Четвърто постановление на Министерския съвет, с което офицерите, взели участие във войната, се освобождават от отговорност за минали деяния, но още с оповестяването му БКП се обявява против постановлението, свиква митинг на лумпенизираните народни маси и „по волята на народа“ то е анулирано.

В градската градина изчезва бюст-паметникът на поручик Георги Кюмюрджиев, загинал заедно с капитан Димитър Списаревски при въздушната отбрана на София, а улицата, наречена на негово име, е преименувана.

⁸⁸⁸ Вълчев, Йордан. Куциян. Второ допълнено издание. Карина М, 1994 г., с. 84.

⁸⁸⁹ Цит. по: Горчиви истини – свидетелства за комунистическите репресии.

⁸⁹⁰ „Вървейки по улиците и в превозните средства, като гледах новите военни и милиционери, все повече се отвращавах от тях. С неизгладени лекясали панталони, с мръсни обувки, бързаха да седнат в трамвая, докато до тях стои възрастен човек или майка с дете. У мен се надигаше неприятно чувство към мъжете с пагон и си спомних за царските офицери и за моя татко офицерин – винаги избърснат, със снежно бяла колосана якичка, брич с ръбове, чисти, лъснати ботуши, бели ръкавици. На офицерите беше забранено да носят пазарски продукти и децата си на ръце.“ – Спомени на Весела Енчева, дъщеря на полковник Величко Величков, участник в двете световни войни, преподавател във Военното училище, командир на противовъздушната артилерия и противовъздушната отбрана от 1 септември 1941 г. до 1946 г., командир на полк и командир на дивизия. – В: Величков, Величко. Въздушна тревога: Противовъздушната отбрана на нашата войска. София, 2005.

⁸⁹¹ Банковски, Любомир. Разгромът на българското офицерство след 9 септември 1944 г., Съвместна публикация на вестниците „Анти“ и „Демокрация“ от 15 декември 2000 г.